

СТАНИСЛАВ ЛЕМ

КРАЛ ГЛОБАРЕС И

МЪДРЕЦИТЕ

Част 11 от „Приказки на роботите“

Превод от полски: Павел Николов, —

chitanka.info

Веднъж Глобарес, владетелят на Епарида, извикал при себе си тримата най-известни мъдреци и им казал:

— Наистина, жестока е участта на краля, опознал всичко, което може да се опознае, така че всичко, което му говорят, звучи кухо като пукнато гърне! Искам да се учудя, а ме карат да скучая, жадувам да бъда потресен, а слушам празни приказки, желая нещо необичайно, а ме гощават с плоски ласкателства. Знайте, о, мъдреци, че днес заповядах да посекат всичките ми шутове и палячовци, заедно с тайните и явните съветници, а същата съдба чака и вас, ако не изпълните моята заповед. Нека всеки от вас ми разкаже най-чудната история, която знае, и ако не ме накара да се разсмее или да се разплача, не ме смае или не ме уплаши, не ме развлече или не ме наведе на никаква мисъл — ще изгуби главата си!

Кралят махнал с ръка и мъдреците чули стоманените стъпки на палачите, които ги заобиколили в подножието на трона, а извадените им мечове блестели като пламък. Разтревожили се мъдреците и се подбутвали с лакти, защото никой не искал да си навлече гнева на краля и да постави главата си под удара на палача. Докато не заговорил първият:

— Кралю и господарю! Най-чудна в целия видим и невидим Космос е без съмнение историята на звездното племе, което се нарича в хрониките племе на опаките. От зората на своята история опаките правели всичко обратно, за разлика от другите разумни същества. Прадедите им се заселили на Урдрурия, планета, известна със своите вулкани; всяка година тя издига нови планински вериги и тогава я разтърсват ужасни гърчове, на които нищо не може да устои. И за да бъде нещастието им пълно, небесата решили планетата им да пресича пътя на голям метеорен поток; двеста дена в годината той бълска по кълбото с множество каменни тарани. Опаките (които тогава още не се наричали така) издигали здания от закалено желязо, а самите те се обиввали с толкова много стоманени листи, че приличали на ходещи бронирани хълмове. Но пукащата се по време на трусовете земя погълщаща стоманените им градове, а чуковете на метеорите смазвали броните им. Когато целият народ бил заплашен от гибел, мъдреците му се събрали на съвет и първият казал: „Няма да оцелее народът ни в този си вид и няма друго спасение освен трансмутацията. Земята отваря под нас пукнатини и за да не падаме в тях, всеки опак трябва да

бъде с широка и плоска основа, а метеорите идват от небето, затова всеки трябва да има отгоре острър връх. Ако станем конусовидни, нищо няма да ни заплашва“.

Вторият казал: „Не това трябва да направим. Ако земята отвори широка паст, ще погълне и конуса, а падащите косо метеори ще му пробият страните. Идеална ще бъде кълбовидната форма. Когато земята започне да трепери и да се гърчи, кълбото винаги ще се търкулне само встрани, а падащият метеор ще удари по обла страна и ще се пълзне по нея; трябва да се преобразим по този начин, за да се търкулнем в по-доброто бъдеще“.

Третият казал: „Кълбото също може да бъде смачкано или погълнато като всяка материална форма. Няма щит, който да устои на достатъчно силен меч, нито меч, който да не се назъби в твърдия щит. Материята, о, братя, е постоянна промяна, неустойчивост и превръщане, тя е нетрайна и не в нея трябва да заживеят съществата, които се гордеят с истински разум, а в това, което е неизменно, вечно и съвършено, макар и земно!“

„И какво е то?“ — попитали другите мъдреци.

„Ще ви го покажа на дело!“ — отвърнал третият. И започнал да се разглобява пред очите им; свалил връхната си одежда, обсипана с кристали, и втората, от злато, и долната, от сребро, свалил горната част на черепа си и гърдите си, а след това се разглобявал все по-бързо и на все по-малки части, от шарнирните сглобки преминал към муфите, от муфите към винтовете, от винтовете към жичките, към най-дребните неща, докато не стигнал до атомите. И започнал мъдрецът да маха своите атоми и ги махал толкова бързо, че се виждало единствено как се топи и изчезва, но той правел това толкова сръчно и с такава скорост, че в хода на разглобяването, пред очите на поразените от учудване мъдреци, се превърнал в съвършено небитие, което било точно толкова обратно на предишното битие, че изглеждало като битие. Защото там, където преди имало един атом, сега нямало един атом, където преди миг били шест, липсвали шест, където имало болт, липсал болт, съвсем подобен и с нищо неразличим от някога съществуващия. Така мъдрецът се превърнал във вакуум, подреден по същия начин, по който бил подреден като материално тяло; и неговото небитие било съвършено битие, защото толкова бързо действал и толкова сръчно пипал, че нито една частица, никакъв материален

пришелец не осквернил с нахлуването си неговото идеално неприсъстващо присъствие! И останалите го виждали като празнина, оформена така, както си бил преди минута, разпознавали очите му по липсата на черния цвят, лицето му по липсата на синкавия блясък, а членовете му по изчезналите пръсти, шарнирни сглобки и нараменници. „По такъв начин, о, братя — казал Присъстващият неприсъстващ, — като се въплътим активно в нищото, ще придобием не само могъща устойчивост, но и безсмъртност. Защото само материията се променя, а нищото не я следва по пътя на постоянната несигурност, така че съвършенството е в небитието, а не в битието и ние трябва да бъдем първото, а не второто“.

Както решили, така и направили. Оттогава опаките са непобедимо племе. Те дължат живота си не на това, което е в тях, защото в тях няма нищо, а на това, което ги заобикаля. И когато някой влезе в нечий дом, може да бъде видян по отсъствието му там, а когато се озове в мъгла — по локалната липса на мъгла. Като отхвърлили материията, несигурна със своята променливост, те направили невъзможното възможно...

— А как пътуват през космическия вакуум, мъдрецо мой? — попитал Глобарес.

— Само това не могат, о, кралю, защото външния вакуум ще се съедини с техния и те ще престанат да съществуват като локално съсредоточено несъществуване. Затова им се налага да пазят непрекъснато чистотата на своето небитие, пустотата на своята природа и в това пазене им минава времето, а ги наричат още нищовци или неанти...

— Мъдрецо — казал кралят, — тази история не е много умна, защото как може да се замени материалната разнородност с еднородността на това, което го няма? Едно и също нещо ли са скалата и къщата? А нали липсата на една скала може да приеме същата форма като липсата на една къща, при което едното става подобно на другото.

— Господарю — защитавал се мъдрецът, — има различни видове нищо...

— Да видим — казал кралят — какво ще стане, когато заповядам да ти отсекат главата: дали като я няма, ще означава, че я има, как мислиш?

При тези думи монархът се засмял гадно и дал знак на палачите.

— Господарю! — викал мъдрецът, хванат вече от техните стоманени ръце. — Ти се разсмя, значи моята история те развесели и според даденото обещание трябва да ми подариш живота!

— Не, аз сам се развеселих — казал кралят. — Но можем да направим така: ти ще се съгласиш доброволно да ти отсекат главата, това ще ме развесели и ще стане по твоему.

— Съгласен съм! — извикал мъдрецът.

— Ами отсечете му главата, щом моли за това! — казал кралят.

— Но, господарю, аз се съгласих, за да не ми отсекат главата...

— Ако си съгласен, трябва да ти отсекат главата — обяснил кралят. — А ако не си съгласен, няма да ме развеселиш и тогава пак трябва да ти отсекат главата...

— Не, не, обратното! — извикал мъдрецът. — Ако се съглася, ти се развеселяваш и трябва да ми подариш живота, а ако не се съглася...

— Стига! — казал кралят. — Палачо, изпълни си задължението!

Блеснал меч и главата на мъдреца паднала. След минута мъртва тишина се обадил вторият мъдрец:

— Кралю и господарю! Най-удивителното от всички звездни племена е без съмнение племето на полионтите, или множниците, наричани още многисти. Всеки от тях има наистина само едно тяло, но в замяна на това толкова повече крака, колкото по-голям е неговият ранг. А що се отнася до главите, сменят ги според обстоятелствата: длъжностите при тях се заемат със съответни глави, бедните семейства имат само една обща глава, а богатите трупат в съкровищниците си най-различни, за всеки един случай. Те имат сутрешни и вечерни глави, стратегични, които използват по време на война, и скоростни, когато бързат, както и глави хладно-разсъдителни, избухливи, страстни, сватбени, любовни, траурни, така че са екипирани за всяко едно житетско обстоятелство.

— Това ли е всичко? — попитал кралят.

— Не, господарю! — отвърнал мъдрецът, виждайки, че лошо му се пише. — Многистите се наричат така, защото са включени до един във своя владетел и то така, че когато повечето от тях видят в кралските деяния вреда за общото благо, владетелят губи своята компактност и се разпада на парчета...

— Банална идея, да не кажем антикралска! — рекъл мрачно Глобарес. — А след като ти, мъдрецо, толкова говори за глави, можеш

ли да ми кажеш какво мислиш: ще заповядам ли сега да те посекат, или няма да заповядам?

„Ако кажа, че ще заповядам — помислил си бързо мъдрецът, — ще го направи, защото не е добре настроен към мене. Ако кажа, че няма да заповядам, ще го изненадам, а ако се учуди, ще трябва да ме пусне на свобода според обещанието си“. И казал:

— Не, господарю, няма да заповядаш.

— Лъжеш се — казал кралят. — Палачо, изпълни си задължението!

— Но, господарю! — викал мъдрецът, вече в прегръдките на палачите. — Не те ли учудих с моите думи? Не очакваше ли да чуеш, че ще заповядаш да бъда посечен?

— Твоите думи не ме учудиха — отвърнал кралят, — защото са продиктувани от страх, който е изписан на лицето ти. Стига! Отсечете му главата!

И се търкулнала, дрънчейки, главата на втория мъдрец по пода. Третият, най-възрастният от всичките, гледал тази сцена напълно спокоен. А когато кралят поискал отново изумителен разказ, казал:

— Кралю! Бих могъл да ти разкажа някаква наистина необикновена история, но няма да направя това, защото за мене е важно да те подтикна към откровеност, отколкото да те учудя. Ще те накарам да ме посечеш не под жалкия предлог за тази игра, в която се мъчиш да превърнеш убийството, а по начин, характерен за твоята природа, която, макар да е жестока, не се осмелява да направи това, което ѝ харесва, без да надене маската на фалша. Ти би искал да ни убиеш, за да се каже след това, че кралят е погубил глупаци, неправомерно наричащи се мъдреци. Аз обаче искам да се казва истината и затова ще мълча.

— Не, аз няма да те дам на палача — казал кралят. — Честно и откровено жадувам за необикновено преживяване. Ти искаше да ме разгневиш, но ще потисна гнева си до време. Казвам ти: говори и ще спасиш може би не само себе си. Това което кажеш, може да граничи дори с оскърбление на короната, каквото, между другото, ти вече допусна, но нека този път оскърблението да е толкова чудовищно, че да се превърне в ласкателство, което на свой ред поради своите размери се превръща в оскърбление! Опитай, с една дума казано,

едновременно да възвисиш и да унизиш, да възвеличиш и да развенчаеш своя крал!

Настъпила тишина, сред която присъстващите помръдвали леко, сякаш проверявайки колко здраво се държат още главите върху раменете им.

Третият мъдрец се замислил дълбоко и най-сетне казал:

— Кралю, ще изпълня твоето желание и ще ти кажа защо. Ще го направя заради всички тук присъстващи, заради себе си, но и заради тебе, за да не се каже след години, че е имало един крал, който заради свой каприз е погубил мъдростта в държавата си; ако в този момент твоето желание не означава нищо или почти нищо, моята задача е да приdam на твоята мимолетна приумица стойност, да я направя нещо значимо и устойчиво, затова и ще говоря...

— Старче, стига уводни думи, които отново граничат с оскърбление на короната, без изобщо да съседстват с ласкателството — казал гневно кралят. — Говори!

— Кралю, ти злоупотребяваш с властта си — отвърнал мъдрецът, — но твоите злоупотреби са нищо в сравнение с тези, които си позволявал твойт древен прародител, основал династията на Епаридите, за когото ти не знаеш. Този твой пра-пра-прадядо, Алегорик, също злоупотребявал с монархическата власт. За да ти обясня най-голямата му злоупотреба, моля те да погледнеш нощния небосклон, които се вижда приз горните прозорци на дворцовата зала.

Кралят погледнал небето, звездно и чисто, а старецът продължил бавно:

— Гледай и слушай! Всичко, което съществува, е предмет на насмешки. Пред тях не може да устои нито едно високо звание, защото се знае, че все някой дръзва да се надсмее дори над кралското величие. Смехът удря по тронове и държави. Едни народи се смеят над други или над самите себе си. Случвали се подигравки дори с това, което не съществува — нима хората не са се присмивали на митичните богове? И съвсем сериозни неща, направо трагични, стават обект на шеги. Достатъчно е да си спомним за черния хумор, за подбивите със смъртта и мъртвите. Гаврата не се спряла в атаките си и към небесните тела. Вземи например слънцето или месеца. Месецът се представя като хитър slabak с рогата шутовска шапка и стърчаща като сърп брадичка, а слънцето като добродушен дебеланко с голям корем и разрошен

ореол. Но макар че предмет на подигравки е както кралството на живота, така и кралството на смъртта, едновременно дребните и великите неща, има нещо, което никой досега не се е осмелил да подиграе или осмее. А то не е такова, че да се забрави, да бъде изпуснато от погледа, защото става дума за всичко, което съществува, става дума за Космоса. Но ако се замислиш, кралю, ще видиш колко е смешен Космосът...

На това място крал Глобарес се учудил за първи път и с нарастващо внимание слушал думите на мъдреца, който говорел:

— Космосът се състои от звезди. Това звучи много сериозно, но когато вникнем в същността на въпроса, трудно ще сдържим усмивката си. И наистина — какво са звездите? Огнени сфери, висящи сред вечната нощ. Привидно патетичен образ. Поради своята природа ли? Ни най-малко, поради своите размери. Но размерите не могат да придават сами по себе си тежест на явлението. Нима драсканиците на идиота, пренесени от лист хартия върху безкрайна равнина, ще се превърнат от това в нещо съществено?

Умножената глупост си е все глупост, нараства само нейната смехотворност. Космосът е цапаница от някакви си многоточия! Където и да погледнеш, до каквото и да се докоснеш — все същото! Монотонността на Творението изглежда най-баналния и най-плоския замисъл от всички, които някой може да си представи. Нищожни точки и така до безкрайност. Кой би измислил едно толкова неразумно нещо преди неговото създаване? Само някой кретен. Да вземеш, значи, неизмерими пространства от вакуум и да наслагаш там точка до точка, както ти попадне — как може на такъв градеж да се приписва ред и величие? Кара ни да коленичим пред него ли? Единствено от отчаяние, че не можем да го махнем. Та не е ли той само плахиатстване от самия себе си, извършено в началото, а началото е било на свой ред най-безсмисленото от всички възможни дела, защото какво можем да направим, когато имаме пред себе си чист лист хартия, в ръката перо и не знаем, нямаме никакво понятие, с какво да го запълним? С рисунки ли? Ха, нали трябва да знаем какво ще рисуваме. А ако нямаме нищо предвид? Ако сме лишени от всякакво въображение? Тогава перото, докоснало някак си неволно хартията, ще направи точка. А веднъж поставената точка ще създаде, при тази глупава втораченост, придружаваща творческата слабост, образец, убедителен поради това,

че освен него няма абсолютно нищо и че с най-малко усилие образецът може да бъде повтарян до безкрайност. Повтарян, но как? Точките могат да бъдат подредени в никаква конструкция. Но какво ще стане, ако не можем и това? Не ни остава нищо друго, освен да тръскаме в немощта си перото, пръскайки капки мастило, изпълвайки листа с безразборно и случайно подредени точки.

Като казал това, мъдрецът взел голям лист хартия, тръснал с потопено преди това в мастилницата перо няколко пъти върху него, след което извадил изпод дрехата си небесна карта и показал двете неща на краля. Подобието било потресаващо. Милиарди точки се виждали на хартията, по-големи и по-малки, защото понякога перото пръскало по-обилно, понякога не толкова. А небето на картата изглеждало същото. Калят гледал от трона си двата листа хартия и мълчал. А мъдрецът продължил:

— Учили са те, краю, че Вселената е безкрайно очарователна, могъща с величието на огромните си пространства, пронизани от звездните лъчи. Но погледни, нима тази почтена, всеприсъстваща и всевечна конструкция не е дело на крайната глупост, нима не се противопоставя на мисълта и реда? Защо никой досега не е видял това? — ще попиташи. Защото глупостта е навсякъде! Но тази повсеместност заслужава ужасна подигравка, дистанциращ смях, защото той ще бъде едновременно предвестник на бунт и освобождение. Добре би било без съмнение да се напише в такъв дух един Пасквил за Вселената, за да получи това дело на най-висшата липса на мисъл това, което заслужава, за да го съпътства оттам нататък не хор от възторжени въздишки, а ироничен смях.

Калят слушал неподвижен, а мъдрецът продължил след кратко мълчание:

— Задължение на всеки учен е да напише такъв Пасквил, но тогава ще му се наложи да се докосне до първопричината за състоянието, достойно само за иронично съчувствие и наречено Универсум. Това се случило, когато Безкрайт бил още съвършено пуст и тепърва очаквал съзидателна дейност, а светът, творейки чрез нищото от още по-малко нищо, създал само шепа скупчени тела, над които се простирадала властта на твоя пра-пра-прародител Алегорик. Замислил той тогава едно неизпълнимо и безумно начинание, защото решил да заеме мястото на Природата в нейното безкрайно търпеливо

и бавно дело! Решил да направи вместо нея Космоса богат и изпълнен с безценни чудеса. И тъй като не можел да се справи с това сам, наредил да бъде създадена една най-разумна машина, за да свърши тази работа. Строили този молох триста и още триста години, но между другото тогава времето се измервало иначе. Не жалели сили и средства и механичното чудовище достигнало едва ли не безгранични размери. Когато машината била готова, Алегорик наредил да я пуснат в движение. А изобщо не знаел какво може да прави. Поради безграничното му високомерие тя била прекалено голяма и затова мъдростта ѝ, след като надхвърлила гениалното равнище, се сринала до пълен мисловен разпад, до заекваща неяснота на центробежните токове, разкъсващи всеки смисъл, така че завъртяното като метагалактика чудовище, работещо на бесни обороти, се разложило духовно още при първите неизказани думи и от целия уж мислещ с най-страшно усилие хаос, в който грамади недоразвити понятия се превръщали взаимно в нищо, от конвулсиите, борбите и напразните сблъсъци към послушните изпълнителни подсистеми на колоса започнали да се процеждат единствено лишени от смисъл препинателни знаци! Защото това не била най-разумната от всички възможни машини, Kosmokreator Omnipotens, а руина, създадена от безразсъдната узурпация, която в знак, че е предназначена за велики дела, можела само да заеква с точки. И какво се получило тогава? Владетелят очаквал всеизпълнение, потвърждаващо неговите планове, най-смелите, които някога са хрумвали на някое мислещо същество, и никой не се осмелявал да му каже, че стои край изворите на безсмислено пелтечение, на механична агония, появила се на света като начало на края. Но безжизнено послушните грамади на изпълняващите машини били готови да се подчинят на всяка заповед, така че под зададения им такт започнали да оформят от материална смес това, което в триизмерното пространство отговаря на двумерната точка: сфери. И така, повтарящи непрестанно едно и също нещо до появата на пламък, разгарящ създаденото, машината хвърляла в бездната на празното пространство огнени кълбета и в такт със заекването се появил Космосът! Така че твоят пра-пра-пра-дядо създал Вселената, но едновременно с това бил творец на глупост, чиято величина никой никога вече няма да достигне. Защото унищожаването на това преждевременно родено дело вероятно би било много по-смислено, а

преди всичко — желано и разумно предначертано, което едва ли може да се каже за Сътворението. Това е всичко, което имах да ти кажа, кралю, потомъко на Алегорик, строителя на светове.

Когато кралят отпратил мъдреците, обсипвайки ги с милостите си, а особено стареца, който съумял да му представи едновременно най-висшето ласкателство и най-голямото оскърбление, оставайки с него насаме, го попитал колко истина се съдържа в неговия разказ.

— Какво да ти кажа? — рекъл старецът. — Това, което ти разказах, не е резултат от знания. Науката не се занимава с характеристики на света като смешното. Науката обяснява света, но да ни примири с него може само изкуството. Какво знаем в действителност за възникването на Космоса? Една толкова обширна празнина може да бъде запълнена само с легенди и митове. Исках, митологизирайки, да стигна до границите на неправдоподобното и мисля, че бях близо. Ти знаеш това, така че искаш само да попиташи наистина ли е смешен Космосът. Но на този въпрос всеки трябва да си отговори сам.

Този превод не е публикуван на хартия.

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на **Моята библиотека** и нейните всеотдайни помощници.

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.